

Michal Kopeček (ed.): Past in the Making. Historical Revisionism in Central Europe after 1989.

Central European University Press, Budapest – New York, 2008. 264 oldal.

A Michal Kopeček által szerkesztett kötet azt vizsgálja, hogyan formáltak újra a jelenkor – a rövid 20. század, avagy pontosabban a fasizmus és a kommunizmus – történetét a berlini fal leomlását követő időszakban Kelet-Közép-Európában. 1989-ben hirtelen megsemmisültek a történeti anyagnak értelmet adó régi keretek, szinte egyik napról a másikra értelmetlenné téve majdnem minden korábban megszokott elbeszélést a múlttól. Ez a körülmény elkerülhetetlenül magával hozta a múlt újraalkotásának kényszerét vagy a „történeti revizionizmust”. Ebben a kötetben ezeket az új történeteket vizsgálják olyan nyugat- és kelet-európai kutatók, akik már hosszabb ideje részesei a kritikai újragondolás folyamatának, az átalakulás krónikásainak vagy éppen aktív formálóinak szerepét öltve magukra. Maga a szerkesztő is, a prágai Jelenkor-történeti Intézet tudományos munkatársa, számos, a térség historiográfiáinak kritikai vizsgálatát célzó nemzetközi együttműködés résztvevője. Az alábbiakban ismertetett kötet is egy efféle együttműködés eredménye. Szerzői 2006. októberben részt vettek azon a prágai műhelykonferencián, mely a budapesti Nyílt Társadalom Archivum vezetésével és a Culture 2000 Alapítvány finanszírozásával zajló „Történelmek a bukás után: a rövid 20. század meghatározatlansága (Histories after the Fall: The Indeterminacy of

the Short Twentieth Century)” című rendezvénysorozat része volt.

A társadalomtudományos kutatásoknak már régóta fontos területe a történeti megjelenítések és a múlt, illetve a kollektív emlékezet feldolgozása. Ez a könyv ezen belül kifejezetten a jelenkortörténet feldolgozására, illetve egy olyan térségre összpontosít, ahol ennek az időszaknak az emlékezete különös jelentőségre tett szert. A tanulmánykötet álláspontja szerint a jelenkortörténet vitatott kérdései – a holokauszt, a gulág, a németek kitelepítése, a második világháborúban vagy a kommunistaellenes felkelésekben való részvétel – a posztkommunista Kelet-Közép-Európában a politikáról és az identitásról szóló viták előterében állnak. A könyv e történelmeknek a rekonstrukcióját helyezi bele a „történeti revizionizmus” érzékeny kontextusába.

A történeti revizionizmus kifejezést a gázkamrák létrehozásához kapcsolódó történeti bizonyítékok, és ezáltal a zsidók náci haláltáborokban való megsemmisítésének elfojtására és tagadására tett rosszindulatú kísérletekkel szokás azonosítani. Habár a kommunizmus történelmének revíziója a mai Kelet-Közép-Európában gyakran hasonló gyanakvást keltő szándékokkal párosul, az ismertetett kötet két különösen fontos megállapításra jut a kérdést illetően. Egyrészt, a legtöbb közreműködő hangsúlyozza a világos különbséget

a „történeti revizionizmus”, mint a történelmi bűnök relativizálásának formája, illetve a történelem revíziója, mint a múltra vonatkozó tudás és értelmezések átgondolására tett, a társadalmi felelősség hatékonyabb figyelembevételét eredményező kísérletek között. Ebből következően a könyv magától értetődőnek tekinti, és gyakran ki is mondja, hogy a múlt nem minden revíziója elvetendő.

Aviezer Tucker elméleti megalapozást is nyújt e megállapításokhoz, amikor megkülönbözteti a „történeti revizionizmust” és a bizonyítékokon alapuló történeti revíziót. Véleménye szerint, miközben a múlt értelmezéseinek legtöbb revízióját a jelenbeli értékrendszerekben bekövetkező változások motiválják, ezek soha nem függetlenek az elérhető bizonyítékokra vonatkozó megalapozott tudományos közmegegyezéstől, ellentétben a „történeti revizionizmussal”, amely elmosza a történeti tudás alapvető ismeretelméleti alapjait.

Elméleti szempontból ez a kötet legnagyobb erőssége: empirikusan megalapozott esettanulmányok olyan széleskörű gyűjteményét nyújtja, amely képes a hasonló minták megalapítására, miközben megjeleníti a térség sokrétű mivoltát is. Tucker általános érvényű esszéjét tizenegy, jórészt egy-egy országot érintő, ám az összehasonlító perspektívát is szem előtt tartó esettanulmány követi. Külön írások foglalkoznak a közelmúlt képét átformáló kulcsjelentőségű témákkal: a holokauszt történetének jogi védelmével és az erről elmondható történetek határainak kijelölésével; a németek kelet-európai kitelepítésének a német

újraegyesítés szemszögéből újragondolt történetével; az antifasiszta mítoszról az NDK megalapításában és a neonácizmus kelet-németországi felélénkülésében játszott szerepével; a nemzeti történelmek erős paradigmáinak a nemzeti emlékezet intézményesítésére irányuló kísérletekkel való kapcsolatával; a fasizmus és antifasizmus folyamatos átértelmezésével a 20. századi Csehszlovákiában; az új szlovák államot szolgáló alapító mítoszok felépítésére kidolgozott kétséges stratégiákkal; az antikommunista ellenzékiesség előre nem látott hozzájárulásával a kommunizmus feldolgozását érintő morális beszédmódok kialakulásához Magyarországon; a magyar 1956-os forradalom kádárista értelmezéseinek kártékony, a felkelés posztkommunista, antidemokratikus hagyományainak megalapozását érintő következményeivel; a professzionális történészeknek a lengyel kormány „történelem politikájának” értelmet adó vállalkozásokban betöltött szerepével és helyével; az ukrainai „Nagy Éhínség” értelmezéseivel, mint a megszülető posztkommunista történeti tudat alapvető kérdésével; valamint a különböző, a szovjet múlt megértésére és a náciizmussal való összehasonlítás révén „európaivá” alakítására tett észtországi kísérletekkel.

A könyv másik erőssége, hogy sikeresen mutatja meg, miszerint a közelmúlt e kelet-közép-európai revíziói és a holokauszt-tagadás közé nem tehető egyenlőségjel. Ezek az újraformált megjelenítések általában véve nem tagadják a történelmi események létét, és tiszteletben tartják a bizonyítékok jelentését. Ugyanakkor, a kelet-közép európai közelmúlt revíziók is pontosan

mutatják a posztkommunista eliteknek a kollektív identitások kialakítására tett különféle próbálkozásait. Ezek elválaszthatatlanul összekapcsolódnak a kommunizmus és történeti örökségével, amelynek feldolgozása azonban még nem sikerült megfelelően. A tanulmányok helyesen mutatnak rá, hogy az átformált múlt káros következményei és kudarcai a történeti anyaggal és bizonyítékokkal való különféle manipulációs technikákkal függenek össze, és nem egyszerű tagadásuknak a folyamányai. Ennek ellenére, a kötetben közölt tanulmányok általában véve elmulasztják e manipulációs gyakorlatok pontos vizsgálatát és bemutatását. A kiadvány elméleti, a bizonyítási paradigmáknak a múlt képének átalakításában játszott lényegi szerepére vonatkozó hozadéka ellenére megválaszolatlan marad a kérdés, hogyan képesek a történeti anyag ábrázolásának bizonyos formái sikeresen láthatatlanná tenni másokat, vagy

a bizonyítékok szándékos elszigetelése hogyan tesz képessé más bizonyítékokat arra, hogy kibújjanak a történeti értelmezés alól.

Eme hiányosságok ellenére – melyeket természetesnek tekinthetünk egy, még előttünk álló vizsgálódási út kezdeti szakaszán – a kötet a történelemről szóló, a kommunizmus bukását követő majdnem húsz év nyilvános beszédmódjainak kivételesen gazdag tárházát nyújtja. A könyv egyesíti a „bennszülött” kelet-közép-európai nézőpontokat annak nyugati szakértői megfelelőivel, és – a térségen belül is – az egymás álláspontjának megértése iránti valódi szándékról tesz tanúbizonyságot. Ez a tény, egy olyan régióban, ahol a történelem valóban számít, és ahol ezt a múltban gyakran antidemokratikus politikák igazolására használták ki, önmagában véve is figyelemreméltó eredmény.

Apor Péter